

CAVID ƏLİSGƏNDƏRLİ
Bakı Dövlət Universiteti,
Beynəlxalq Münasibətlər və İqtisadiyyat fakültəsi
E-mail: javid_alisgandarli@yahoo.com

“ƏRƏB BAHARI”: GEOSİYASİ VƏ GEOİQTİSADI MARAQLARIN QARŞILIQLI TƏSİRİ

Açar sözlər: “Ərəb baharı”, regional əməkdaşlıq, maraqlar, geosiyasi maraqlar, geoiqtisadi maraqlar, neft-qaz kəmərləri, İslam Qaz Kəməri

Ключевые слова: “Арабская весна”, региональное сотрудничество, интересы, геополитические интересы, геоэкономические интересы, нефте-газовые трубопроводы, «Исламский газопровод»

Keywords: "Arab Spring", regional cooperation, interests, geopolitical interests, geoeconomic interests, oil and gas pipelines, Islamic Gas Pipeline

Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemi hazırda böyük dəyişikliklər dövrünü yaşayır və bu dəyişikliklər ümumilikdə dünya dövlətlərinin hər birinə ayrı-ayrılıqda öz təsirini göstərir. Belə dəyişikliklərdən biri də dünyanın geosiyasi mənzərəsinin dəyişməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən, Şimali Afrika və Yaxın Şərqdə baş verən “Ərəb baharı” prosesidir. Məqalədə “Ərəb baharı”nın geosiyasi və geoiqtisadi səbəblərindən danışılacaq, bu səbəblərin bir-birinə qarşılıqlı təsiri məsələlərindən bəhs ediləcək.

Günümüzdə dünyanın geosiyasi mənzərəsinin dəyişməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən, Şimali Afrika və Yaxın Şərqdə baş verən “Ərəb baharı” ərəb ölkələrində işsizlik, ərzaq qiymətlərinin yüksəlməsi, söz azadlığı, bürokratik əngəllər və aşağı həyat səviyyəsi ilə əlaqədar başlayan etiraz nümayişləridir. İlk qiyam 2010-cu il 18 dekabrda Tunisdə başlamış və 1987-ci ildən hakimiyyətdə olan dövlət başçısı Zeynalabdin bin Əlinin ölkəni tərk etməsi, onun qurduğu siyasi sistemin çökməsi ilə nəticələnmişdir. Tunis inqilabının qələbəsi digər ərəb ölkələrinə də nümayişlər dalğasının yayılmasına səbəb olmuşdur (1, s.127). Baş verənlər minlərlə insanın ölümü, milyardlarla dollar maddi itkilərlə nəticələnmişdir. Hələ də davam etməkdə olan “Ərəb baharı” nəticəsində region ölkələrinə milyardlarla ölçülən iqtisadi və maliyyə zərəri dəydiyi deyilir, təxminən 1,5 milyon insanın öldüyü bildirilir. 2012-ci ilin sonuna aid olan məlumatlarda inqilablar nəticəsində ərəb ölkələrinə dəyən zərərin 120 milyard dollar həcmində olduğu, ərəb ölkələrinə xarici investisiya qoyuluşunun əvvəlki illərlə müqayisədə 24% azalaraq 50 milyard dollara düşdüyü qeyd edilir. Dəyən zərərin göstərilən həddə qalmayacağı, 225 milyard dollara çatacağı ehtimal olunur (2).

“Ərəb baharı” başlandığı dövrdə bir çox tədqiqatçılar tərəfindən birmənalı şəkildə demokratiyanın yeni dalğası kimi səciyyələndirilirdi. Lakin bir qədər sonra hadisələri yaxından izləyən və araşdıran bir qism mütəxəssislər yeni bir sual irəli sürdülər: ərəb dünyasında baş verən proseslər həqiqətən demokratiyaya istiqamətlənib, yoxsa bu, yeni diktatorluqlara, avtoritar rejimlərə yol açmağa xidmət edən saxta demokratikləşmədir? Bu sualın meydana çıxmasının səbəbləri kimi, hadisələrin baş verdiyi, əsasən də etirazlar nəticəsində hakimiyyətin devrildiyi dörd ərəb ölkəsində (Tunis, Yəmən, Misir, Liviya) yaranmış vəziyyət; həmçinin inqilab dalğasının ciddi maneə ilə üzləşdiyi Suriyada bir tərəfdən xaricdən hərbi, siyasi, iqtisadi dəs-

tək alan müxalifətlə, digər tərəfdən hakimiyyət və onun tərəfdarları arasında gedən müharibənin necə nəticələncəyinin hələ də müəmmalı qalması göstərilə bilər. Belə ki, adı çəkilən ölkələrin hər biri üçün səciyyəvi olan bir məqam var ki, o da ondan ibarətdir ki, bu ölkələrdə demokratikləşmə prosesinə mane olan həm daxili, həm də xarici amillərin mövcudluğu səbəbindən onlarda inqilab sonrası siyasi proseslərin son nəticədə demokratiyanın qələbəsinə aparıb çıxaracağını qətiyyətlə söyləmək mümkün deyil.

İlk növbədə daxili amillər haqda.

Məlum olduğu kimi, regionda inqilab dalğasının sürətlə yayılmasının əsas səbəblərindən biri məhz iqtisadi problemlər və kütlələrin yoxsulluq həddində yaşaması olmuşdur. "Ərəb baharı"nı yaşayan ölkələrin əksəriyyətində inqilabdan öncə adambaşına düşən illik ümumi daxili məhsulun həcmi yüksək olsa da, Liviya istisna olmaqla, digər ölkələrdə əhalinin böyük əksəriyyətinin real həyat şəraiti kifayət qədər aşağı olmuş, iqtisadiyyatda aqrar sahə sənayedən üstün olmuşdur.

İqtisadi baxımdan, bölgə ölkələrində siyasi-inzibati yetkililərin birbaşa və dolaylısı ilə nəzarətində olan sistemlər mövcuddur. Əsasən vergilərə, xaricə xammal ixracına və ya turizmə əsaslanan iqtisadiyyat siyasi-inzibati hakimiyyətin və ona yaxın təbəqənin maraqlarına xidmət edir. İqtisadiyyatın bütün sahələri inhisarçıların nəzarətindədir. Xüsusən ərzaq qiymətləri maaşlarla müqayisədə çox bahadır. Tunis hadisələrində bunun mühüm təsirinin olduğu qeyd edilir.

Daha sonra, işsizlik ən böyük iqtisadi problemlərdən biri olaraq göstərilir. Bölgədəki müxtəlif ölkələrdə əhalinin işsizlik nisbəti 30-50 faiz arasında dəyişməkdədir.

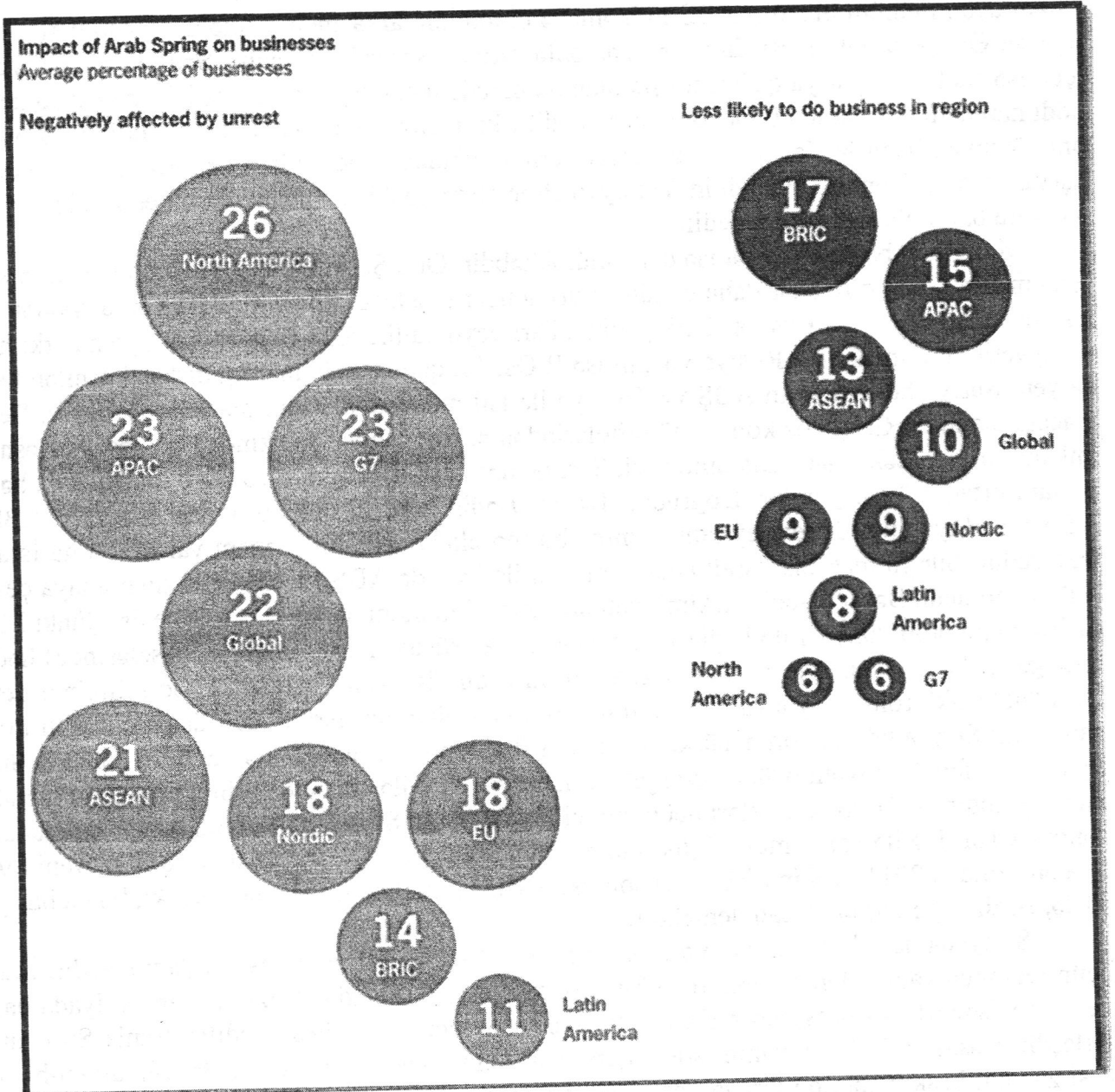
Bölgənin digər problemlərindən birinin də sosial ədalətsizlik olduğu göstərilir. Bölgə ölkələrinin nemətlərinin cəmiyyətin sadəcə 5-10 faizini təşkil edən təbəqənin əlində olması və əhalinin qalan hissəsinin çox yoxsul yaşaması mühüm sosial gərginlik mənbəyidir (Tunis, Misir və Liviyada siyasi proseslər sonrasında Bin Alinin, Mübarəkin və Qəddafinin özünün, ailəsinin və yaxınlarının milyardlarla dollarlarla ölçülən pulları isə bu mənzərənin nə qədər faciəvi olduğunu açıq göstərdi). Digər tərəfdən, əhalinin 30-50 faizinin hətta çox yoxsul yaşamasına şərait yaradacaq bir işdən belə məhrum olması bu gərginliyi daha da gücləndirməkdədir.

Bölgə ölkələri əhalisinin ən az yarısını təşkil edən 25 yaşa qədər gənclər arasında işsizliyin daha yüksək olması bir digər mühüm məqamdır. Gənclər arasında savadlılığın nisbətən güclü olması, yaşın verdiyi dinamiklik və xüsusən internet vasitəsi ilə inkişaf etmiş ölkələrlə aparılan müqayisələr də bu ölkələrdə dəyişiklik istəyini gücləndirməkdədir.

Ümumiyyətlə həyatın hər sahəsində xalq kütlələrinin getdikcə güclənən formada ədalətsizliyə uğraması sosial problemləri daha da kəskinləşdirməkdədir. Burada bir məsələni xüsusi qeyd etmək istərdik. Daha çox qərb mütəxəssislərinin və araşdırmaçılarının fikirlərinə görə, xalqın dəyişiklik istəyinə rejimin ya var olan liderinin ya da vəfat etmiş liderin yerinə keçirilən varisinin "kosmetik islahatlarla" mövcud vəziyyəti davam etdirmək cəhdləri də əhali arasında mövcud olan narazılığın daha da artmasına səbəb olmaqdadır. Bu baxımdan, Bəşər Əsəd və Abdullah nümunəsindən sonra Mübarəkin də öz oğlunu yerinə keçirmək cəhdinin Misirdəki siyasi etirazların mühüm motivlərindən biri olduğunu söylənilir (3).

Ümumilikdə, "Ərəb baharı" nəticəsində ərəb ölkələrində inqilab dalğası mövcud rejimləri devirərək siyasi hakimiyyətdə dəyişiklik yaratdı, bu şübhəsizdir. Lakin eyni fikri iqtisadi və mədəni amillərlə də bağlı söyləmək çətindir. Və bu baxımdan, inqilabların bu vaxtadək arzu olunan nəticələri verməməsi ərəb ölkələrinin demokratikləşməyə nə dərəcədə hazır olması ilə bağlı haqlı suallar yaradır. Belə ki, bildiyimiz kimi, belə fikirlər mövcuddur ki, iqtisadi gərilik və yoxsulluq şəraiti demokratiyanın bərqərar olması üçün olduqca əlverişsiz mühit ya-

radır, ümumiyyətlə demokratiya iqtisadi inkişafı sız bağlıdır. ABŞ tədqiqatçıları, alim və politoloqlarının fikirləri də bu deyilənləri bir daha təsdiq edir. S.M.Lipset demokratiyanı iqtisadi inkişafın məhsulu hesab edir (4). S.Hantinqtonun "demokratiyanın bərqərar olması üçün siyasi, iqtisadi və mədəni amillərin mövcudluğu zəruridir" (5) fikri də hadisələrə belə yanaşmanın yanlış olmadığını düşünməyə əsas verir.

Mənbə: Grant Thornton İBR 2011

Hadisələrin cərəyan etdiyi bölgənin dünya dövlətlərinin geosiyasi maraqları dairəsində olması baxımından, hadisələrin gedişinə daxili amillərlə yanaşı xarici amillərin də xüsusi təsirinə olduğu söyleneir. Bəzi şərhçilər "ərəb bahar"ının daha çox xaricdən idarə edilən proses olduğu haqda fikirlərdə haqlı olduqlarını iddia edirlər. Bundan başqa, hadisələrin başlandığı andan etibarən bir çox region dövlətlərinin və qlobal güclərin prosesə öz maraqları çərçivəsindən yanaşması da açıq şəkildə görünür. 2011-ci ilin əvvəlində çoxları bu prosesin bütün ərəb dünyasına yayılacağından əmin idilər. Lakin belə olmadı və iddialara görə, etirazların yatırıl-

ması və ya digər ölkələrə yayıla bilməməsi məhz xarici güclərin maraqları ucbatından baş tutmadı. Misal olaraq körfəz ölkələrində etirazların olmaması və ya olan etirazların (məsələn, Bəhreynə, İordaniyada və Küveytdə) yatırıldığı qeyd edilir. O cümlədən, Yəmənə və Suriyada inqilabın qələbə çalmamasında xarici amillərin təsirinin olması ilə bağlı iddialar da mövcuddur.

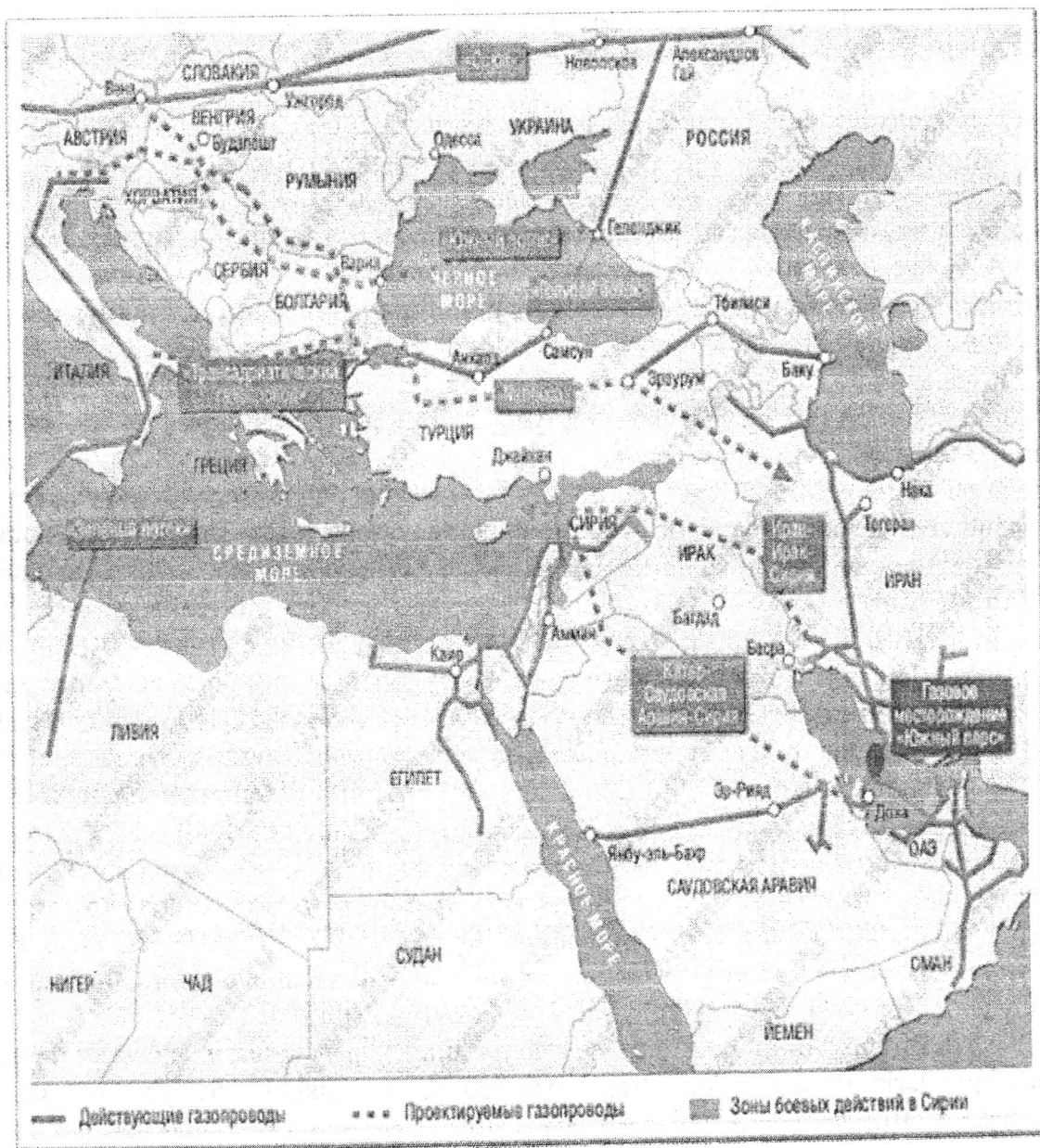
Belə ki, Yəmən yerləşdiyi məkan və milli-dini vəziyyətinə görə, ABŞ və Səudiyyə Ərəbistanı üçün mühüm ölkədir. ABŞ-ın Yəmənə diqqətinin arxasında Yəmənün geostrateji mövqeyi və Əl-Qaidə təhlükəsi dayanır. Yəmənə birbaşa sərhədlərə malik Səudiyyə Ərəbistanı üçün isə əhalisinin yarıya qədərini şüa olan bu ölkədə hətta kiçik bir etiraz belə Ər-Riyad üçün ciddi narahatlıqlar yarada bilər. Belə hesab edilir ki, məhz elə bu baxımdan, Səudiyyə Ərəbistanı hökuməti hazırda Yəmənə bağlı qərar vermədiyindən, oradakı inqilabi proseslərin yekunlaşması uzanır. Yəmənün taleyinin Səudiyyə Ərəbistanı ilə ABŞ-ın birgə qəbul edəcəkləri siyasi qərara bağlı olacağı ehtimal edilir.

Suriya ilə bağlı vəziyyət isə daha mürəkkəbdir. Orta Şərqi əsas ölkələrindən olan Suriyada maraqlı olan dövlətlər daha çoxdur. Suriya üzərində təsir əldə etmək istəyən qüvvələr sırasına ABŞ, AB, Çin, Rusiya, Türkiyənin adları qeyd edilir. ABŞ, AB və Türkiyə hazırki hakimiyyətin dəyişməsində, Rusiya və Çin isə B.Əsədin qalmasında maraqlıdırlar. İstənilən halda yeni Suriya hökumətinin ABŞ və Türkiyə ilə isti münasibətlərinin olacağı gözlənilir. Belə olacağı təqdirdə Rusiya öz köhnə müttəfiqlərindən birini, Çin isə ən azından bölgədə yerləşmə imkanlarını itirəcək. Lakin məlumdur ki, Suriya məsələsində Türkiyə və Qərbi arasında da hələ ki, tam ortaq mövqe yoxdur. Doğrudur, Bəşər Əsədin getməli olduğu haqda məsələdə ABŞ, AB və Türkiyənin mövqeyi eynidir. Amma bu məsələdə daha bir məqam var ki, bu da İsrail faktorudur. Suriya məsələsi İsrail üçün, dolayısı ilə həm də ABŞ və AB üçün dilemmaya çevrilib. İsrail üçün Bəşər Əsədin hakimiyyətdən getməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki Misirdən sonra ərəb dünyası ilə bağları az qala qırılma (xüsusən də, sərhədlər məsələsində) həddinə gələn İsrail üçün İran və Livan xəttinin birləşdiricisi olan Suriyada Əsəd rejiminin getməsi "nəfəslik" rolunu oynaya bilər. Amma Suriya inqilabının İsrail üçün daha təhlükəli məqamı yeni Suriya hökumətinin Türkiyəyə münasibətinin necə olacağı ilə bağlıdır. Hazırda Suriya müxalifəti Türkiyəni özünə qərargah seçib və bu ölkə ilə sıx əlaqələrinin olduğunu gizlətmir. Aydın ki, Türkiyəni özləri üçün model olaraq gören Suriya müxalifəti qələbə çaldıqdan sonra da Türkiyə ilə yaxın müttəfiqlik münasibətlərində olacaq. Bu isə o deməkdir ki, yeni Suriya ən azından 2011-ci il inqilabından sonrakı Misir kimi olmağa meyllənəcək ki, bu da başqa sözlə, İsrailə ağır zərbə olacaq deməkdir.

Suriyada hazırki hakimiyyətə Rusiyanın və xüsusilə də İranın dəstəyi danılmazdır. İran üçün regionda vacib olan dövlətlərdən biri heç şübhəsiz, Suriyadır. Hazırda İran Suriyada baş verən hadisələrdə və prosesdə birbaşa iştirak edən ikinci dövlət hesab edilir. İranla Suriyanı birləşdirən əsas amil, hər ikisinin İsrailə qarşı düşmən mövqedə olmasıdır. Ərəb-İsrail müharibəsi zamanı kəskin şəkildə İsrailə qarşı olan və ərəb dövlətlərini də bu amal ətrafında birləşdirməyə çalışan Suriya dolayısıyla ABŞ-a qarşı da mübarizə aparırdı. Son dövrlərdə Suriya-İsrail münasibətlərini normallaşdırmaq istiqamətində Türkiyə vasitəçilik edirdi. Lakin Ərəb baharının başlaması ilə bu vasitəçiliyə son qoyuldu. Hazırda Suriya İranla birlikdə Fələstində İsrailə qarşı qruplaşmaları maddi və mənəvi cəhətdən dəstəkləməkdədir. Suriyada hakimiyyətin devrilməsi İran üçün çox ağır nəticələrə bilər – İran müttəfiqlərə qarşı mübarizədə tamamilə yenilmiş ola bilər. Onu da qeyd etmək ki, Türkiyə ilə və eləcə də digər qonşu dövlətlərlə olan ərazi-sərhəd problemləri və digər problemlər Suriyanı İrana yaxınlaşdıran amillərdən biri ol-

muşdur. Bu baxımdan, Suriya İrandakı mövcud rejimlə ən uzun müddətli dostluq münasibəti olan dövlət hesab edilir (6).

Ümumilikdə isə etirazçıların xaricdən siyasi, iqtisadi, informasiya və hərbi vasitələrlə dəstəklənməsi, hakimiyyət çevrilişindən sonra xarici dövlətlərin və onlara məxsus şirkətlərin ölkələrin neft-qaz yataqlarını yenidən bölüşdürməsi məsələləri də xarici amillərin təsiri haqda olan fikirləri təsdiq edir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, 2009-cu ildən haqqında danışıqlara başlanmış, 2011-ci ilin iyulunda İran, İraq və Suriya arasında imzalanmış və "İslam qaz kəməri" adı almış qaz kəmərinin də "Ərəb baharı"nın səbəbləri sırasında adı çəkilir (7; 8). Bu haqda bir qədər ətraflı.

*Avropanın qaz təminatı marşrutları
(hazırkı və layihələşdirilən marşrutlar)*

XX əsrin sonlarından başlayaraq geoiqtisadi və geosiyasi maraqların bir-birinə qarşılıqlı təsirinə get-gedə yüksələn xətt üzrə artdığı aydın şəkildə hiss edilməkdədir. Bu zamandan, dünyanın ən mühüm problemləri arasında prioritetlərdən birinin mövcud neft-qaz kəmərləri-

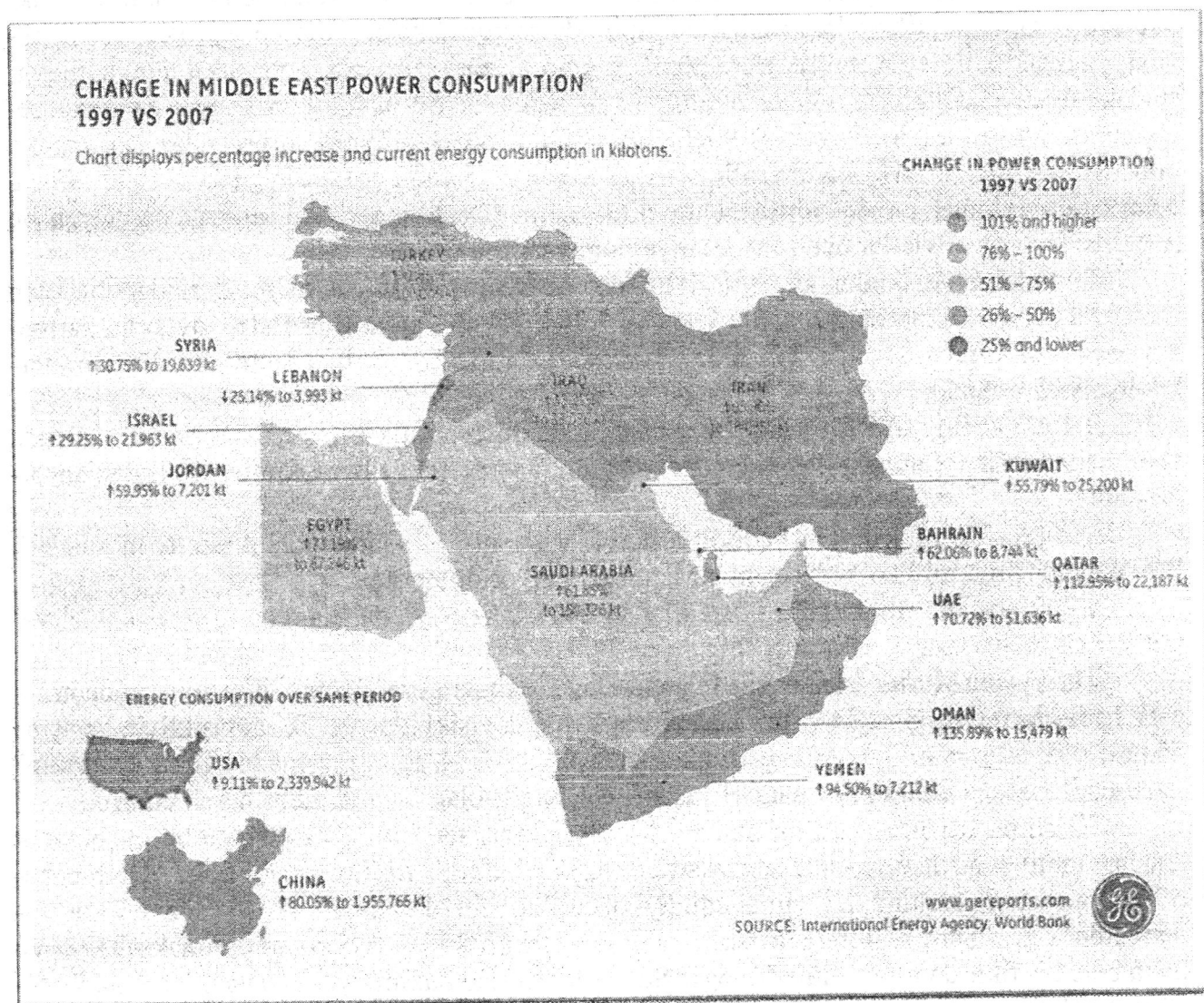
nin diversifikasiyası məsələsinin olduğu da məlumdur. SSRİ-nin dağılmasından sonra Rusiya başı özünün daxili və xarici problemlərinə daha çox diqqət ayırdığından, onun beynəlxalq aləmdəki mövqelərində geriləmə müşahidə olunurdu. Lakin 90-cı illərin sonlarından dünya neft bazarında qiymətlərin artması və bir sıra digər məlum səbəblər nəticəsində, dünyanın birinci qaz, ikinci neft ixracatçı ölkəsi olan Rusiya itirilmiş mövqelərini geri qaytarmaqda iddialı olduğunu nümayiş etdirməyə başladı. Eyni zamanda, Qərbi dövlətlərinin Rusiyadan enerji asılılığını azaltmaq istiqamətində fəaliyyətləri də hələ ki, çox böyük uğurlar qazana bilmir. Bütün bu hadisələrə paralel olaraq, ABŞ, keçmiş dövlət katibi K.Raysın sözləri ilə desək, "Mərakeşdən Çin sərhəddinə qədər 22 ölkənin siyasi və iqtisadi coğrafiyasını dəyişdirəcək" Böyük Orta Doğu Projesini hazırladı. ABŞ prezidentinin köməkçisi Dik Çeyninin sözlərinə inansaq, Böyük Orta Doğu Projesinin məqsədi bütünlükdə bölgədə demokratiyanı yaymaq, regionu inkişaf etdirmək və sülhü qarantıya altına almaqdan ibarətdir (9). NATO hərbi qüvvələrinin Kosovo-da baş komandanı olmuş Uesli Klark bir qədər sonra - 2000-ci illərin əvvəllərində istifadə olarkən "Amerikanın Səsi"yə müsahibəsi zamanı Pentaqonda iştirakçısı olduğu bir danışiq haqda məlumat vermişdi. ABŞ-in o zamanki hərbi planlarına görə, ABŞ 5 il ərzində 7 ölkədə yenidənqurma (rekonstruksiya) işlərini həyata keçirməyi nəzərdə tuturdu. Bunlar: İraq, Suriya, Livan, Liviya, Somali, Sudan və son olaraq, İran olmalı idilər (10). Lakin bu layihə özünü doğrultmadı. İlk növbədə, elə ABŞ-in regionda müttəfiqləri olan Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı və Misir özlərinin də bölgədə maraqlarının olduğunu açıq olaraq bildirdilər.

Bir qədər sonra ABŞ öz ərazisində sell qaz ehtiyatları aşkar etdi. 2009-cu ilin göstəricilərinə görə hətta təbii qaz hasilatı üzrə Rusiyanı ötüb keçdi (11). Lakin 2010-cu ildə Rusiya yenidən dünya üzrə liderliyini geri qaytara bildi.

Elə bu illərdə, 2009-2011-ci illərdə İran və Suriya arasında İran – İraq – Suriya və Livanın cənub ərazilərindən keçməklə Aralıq dənizinə çıxacaq "İslam qaz kəməri" haqda danışıqlar aparılır, müqavilələr imzalanır. Bundan əlavə, Dəməşqdə qaztəmizləmə zavodunun və lazımi infrastrukturun inşası nəzərdə tutulur. "İslam qaz kəməri"nin reallaşması Qərbin maraqlarına zidd, Rusiya və İranın maraqlarına isə uyğun gələcək kəmərlər olacaq. "İslam qaz kəməri"nin əsas hissəsinin Suriya limanlarından keçəcəyi nəzərdə tutulur və bu kəmərlər vasitəsilə təbii qaz Şərqi Aralıq dənəzindən birbaşa Avropaya ixrac ediləcək. Qeyd edək ki, "İslam qaz kəməri" eyni zamanda bölgənin karbohidrogen ehtiyatlarının Avropaya ixracında mühüm tranzit ölkə roluna iddialı olan Türkiyənin də maraqlarına ziddir. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, Suriya da region qazının Avropaya ixracında mühüm tranzit ölkə ola bilər və bu baxımdan da, maraqların toqquşduğu mühüm ərazidir. Zəngin qaz ehtiyatlarına malik olan Qətər Fars körfəzindən Türkiyə – Suriya – Aralıq dənizi – Avropa marşrutu üzrə qaz kəməri çəkilişini təklif etsə də, 2009-cu ildə Suriya bundan imtina etdi və Rusiya və İranla əməkdaşlığa üstünlük verdi. Bu məsələ də Suriya və onun ətrafında cərəyan edən hadisələrdə maraqlı dövlətlərin mövqeyini bir qədər daha aydın başa düşməyə kömək edir (7).

2012-ci ilin noyabr ayında İran ona tətbiq olunmuş sanksiyaların (xüsusən də neft embarqosu) nəticələrini bir qədər yüngülləşdirmək üçün İraq ərazisindən Suriyaya qaz kəməri çəkilişinə başladı. Bundan sonra ABŞ və Avropa İttifaqı nəzarətlərində olan neft-qaz kampaniyalarını İrana investisiya qoyuluşundan çəkindirmək, İran əleyhinə sanksiyalara cəlb etmək istiqamətində fəaliyyətlərini daha da artırdılar. Bu həmin ölkələrin siyasətində yenilik deyildi. Vaxtilə İraqda, sonra Livanda və Suriyada olduğu kimi, Qərbi indi də enerji ehtiyatlarının dövlətin nəzarətində olduğu və yalnız ölkənin maraqları naminə istifadə edildiyi səbəbindən, başqa sözlə, Qərbin maraqlarının nəzərə alınmadığı siyasət yeridən İranı da cəzalandırmağa çalışır (8).

Məlumdur ki, ABŞ özünü enerji ilə təmin edəcək qədər ehtiyatlara malik olsa belə, onun müttəfiqləri olan Avropa Birliyi ölkələri və Şərqi ölkələri enerji təminatında ciddi problemlərlə qarşılaşırlar. Bu baxımdan ABŞ-ın bölgədəki iqtisadi və siyasi maraqları hələ də prioritet olaraq qalmaqdadır. Lakin ABŞ-ın shell qazı kəşfindən sonra Yaxın Şərqi regionuna diqqətinin azaldığı ehtimalları da irəli sürülməkdədir. Məsələn qeyd olunur ki, öz ərazisində zəngin strateji ehtiyatlar aşkarlamış ABŞ-ın bundan sonra Fars körfəzinin neft-qaz ehtiyatlarına ehtiyacı olmayacaq. Bundan əlavə, hətta bəzi şərhçilər ABŞ-ın özünün birbaşa və güclü rəqibi ola biləcək Avropa Birliyi və Çinin enerji təminatında problemlərin olmasında, bölgədə sabitliyin olmamasında da marağının olduğunu bildirirlər (10).

Mənbə: International Energy Agency, World Bank
www.gereports.com

Bölgədə geoiqtisadi maraqların hadisələrin gedişinə və nəticəsinə təsiri ilə bağlı daha bir məsələni nəzərə çatdırmaq istərdik. Diqqət etsək, inqilabların nəticələrinin bütün ölkələrdə eyni olmadığını görürük. Belə ki, inqilablar nəticəsində 4 dövlətdə (Tunis, Misir, Liviya və Yəmənə) hakimiyyət dəyişikliyi baş verdi. Bəzi ölkələrdə (məsələn, Sudan, İraq) prezidentlər hazırki səlahiyyət müddətləri başa çatdığına istefa edəcəklərini vəd etdilər. Bəzi ölkələrdə (məsələn, Əlcəzair, Livan, İordaniya, Mavritaniya, Oman, Səudiyyə Ərəbistanı, Cibuti, Məra-

keş, Bəhreyn, İran, Küveyt, Qərbi Saxara) hökumət yeniləndi, müəyyən dəyişikliklər həyata keçirildi. Bu fərqliliklərin səbəbsiz olmadığı fikrində olan mütəxəssislərin hadisələr haqda danışırkən "idarə olunan kaos" kəlməsini işlətdiklərini görmək olur. Onların fikirlərinə görə, müqayisədə geri qalmış iqtisadiyyata sahib olan Tunis, Misir və Yəməndən fərqli olaraq, ərazisində və yaxınlığında yeni qaz ehtiyatları aşkar olunmuş Suriya ətrafında gərgin mübarizənin getməsi başadüşüləndir. Yenə də onların fikirlərinə görə, bundan başqa, zəngin neft ehtiyatlarına sahib olan Səudiyyə Ərəbistanına ölkə daxilindəki narazılıqları yatırımağa imkan verilməklə bərabər, eyni zamanda Bəhreynə hərbi hissələr göndərməyə və Suriyada müxalifətə yardım etməsinə əngəl olunmaması da həmçinin səbəbsiz deyil (11).

"Ərəb baharı"nın yalnız prosesin baş verdiyi konkret ərəb ölkələrində siyasi dəyişikliklərə səbəb olmaqla kifayətlənmədiyi, ümumilikdə region ölkələrindən də yan keçmədiyi obyektiv gerçəklikdir. Mövcud fikirlərə görə, Orta Şərq üzərindən aparılan siyasət dünya miqyasındakı siyasi gedişləri də müəyyən edir. Bu regionda hakim olan güclərin eyni zamanda regional və dünya miqyaslı siyasi problemlərin həllində söz sahibi olmaq imkanlar artırmış ola bilər. Bu baxımdan, ABŞ və müttəfiqləri İran körfəzində daha çox təsir gücünə malik olmaq üçün ciddi addımlar atmaqdadırlar. Ümumilikdə isə, "Ərəb baharı" adı altında baş verən bu hadisələr bir çox dövlətlər üçün fürsətlər yaratmaqdadır (12).

Son olaraq qeyd edək ki, hadisələrin baş verdiyi regionun güc mərkəzlərindən biri olan Türkiyədə ümumilikdə belə hesab edirlər ki, "Ərəb baharı" prosesi əslində, soyuq müharibənin başa çatmasından sonrakı dövərdə beynəlxalq aləmdə baş vermiş 3 böyük sarsıntıının tərkib hissəsidir. Bunlar:

1.1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması ilə yaşanan geopolitik sarsıntı. Bu sarsıntı Asiyada yeni mənzərənin yaranması ilə nəticələndi. Bu dövərdə azadlıq və demokratiya yüksələn dəyərlər oldu.

2.2001-ci il 11 sentyabr hadisələri ilə yaşanan sarsıntı sonrası təhlükəsizlik məsələləri. Bu dövərdə ümumilikdə global təhlükəsizlik sistemi prioritet oldu.

3.2008-ci ildə ilk dalğaları hiss olunan 2010-cu il Avropa böhranı və ona paralel yaşanan Ərəb baharı sarsıntısı.

Türkiyənin Xarici İşlər naziri Əhməd Davudoğluna görə, üçüncü dövərin ən əhəmiyyətli hadisələri, Orta Şərqdə və Avropada baş verən dəyişikliklər, bu iki dəyişikliyin kəsişmə nöqtəsi olan Ağdəniz hövzəsində yaşanan hadisələrdir (13). Bu yanaşmada "Ərəb baharının" 2010-cu il Avropa böhranına "paralel yaşanması" haqda olan fikri təsadüfi hesab etmirik.

"Ərəb baharı"nın başlamasından 3 il keçir. Hadisələri başladığı gündən bu günə qədər izləyən, təhlil edən analitiklər, mütəxəssislər arasında belə bir fikir mövcuddur ki, "Ərəb baharı" gözləntiləri doğrultmadı, ehtimal edildiyi qədər inqilabi ola bilmədi. Başqa sözlə, yaxın zamanlarda Yaxın Şərq regionunda əsaslı dəyişikliklərin baş verəcəyinə ümid etmək olmaz. Və hətta belə bir fikir də mövcuddur ki, əgər Suriyada B.Əsəd hakimiyyətdə qala biləcəksə, 2014-cü ildə mövcud olacaq Yaxın Şərq, ərəb inqilabları başladığı ərəfədə, yəni 2010-cu ildə olan Yaxın Şərqdən çox da fərqlənməyəcək (14). Prosesin ayrı-ayrılıqda regionda maraqlı dövlətlərə görə nəticələrinə gəlincə isə, ABŞ-in regionu bütünlükdə, xüsusilə də İran və Suriyanı, yaxın zamanlarda öz təsir dairəsində görə bilmə ehtimalı çox aşağıdır. Rusiyanın isə əksinə, Suriya – Qərb münasibətlərində əldə etdiyi uğurdan sonra regionda mövqeyi bir qədər də möhkəmlənmiş oldu. Belə ki, Rusiyanın Suriyaya təsiri daha da artmış oldu. Misirin də Rusiya ilə yaxınlaşma ehtimallarının yüksək olduğu bildirilir. Türkiyə və İrana gəlincə isə, qeyd edilməlidir ki, İranın ABŞ-la münasibətlərinin yaxın zamanlarda normallaşacağına ümid etmək yanlış olar. İranın yeni seçilmiş prezidenti Ruhaninin ABŞ və Avropaya yönəlmiş siyasətdə bir

qədər dəyişiklik hiss olunmasına baxmayaraq, ümumilikdə münasibətlər qarşılıqlı etimadsızlıq münasibətləri olaraq qalmaqdadır. Rusiya ilə İran arasında isə müttəfiqlik münasibətlərinin mövcudluğu da heç kim üçün yenilik deyil və hətta, Türkiyənin də bölgədə rolu get-gedə artmaqda olan Rusiya ilə yaxınlaşmaya meyli olacağı təxmin edilir. Bu yaxınlaşma iki ölkə arası əlaqələrdə bir müddətdir ki, özünü göstərir (15; 16), lakin eyni zamanda, bu yaxınlaşmanın Türkiyənin NATO üzvü olması səbəbindən çox da açıq-aydın şəkildə baş verməyəcəyi bildirilir (14). Öz tərəfimizdən bildirmək istərdik ki, bölgə ilə bağlı bəzi məsələlərə münasibətdə Qərb – Rusiya qarşıdurmasında Rusiyanın əldə etdiyi uğurlar fonunda yuxarıda irəli sürülən ehtimalların gerçək ola biləcəyini istisna etmirik.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Mohammad-Reza DJALILI, Thierry KELLNER. *“Arap Baharı” Karşısında İran ve Türkiyə. 1 Basım. Yaylacık Matbaası, İstanbul, 2013.*
2. Ущерб от Арабской весны составит \$225 млрд / <http://www.vestifinance.ru/articles/22042> (15.11.2013)
3. “Ərəb Baharı”: Daxili Amillər / <http://www.gunaz.tv/?id=4&vmode=1&sID=2111&lang=1> 16.11.2013
4. Seymour M.Lipset. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, Vol. 53, No.1. (1959), pp. 69-105 / <http://www.citeulike.org/user/kokarev/article/2755836> (01.12.2013)
5. Samuel P.HUNTINGTON. Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, Volume 2, Number 2, Spring 1991, pp. 12-34 / https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/journal_of_democracy/v002/2.2huntington.pdf (01.12.2013)
6. Günel MUSTAFAYEVA. Yaxın Şərqdə siyasi proseslər: fərqli maraqlar və mövqelər // *Tarix və onun problemləri*, 2013, №3, s.161-166
7. “Исламский газопровод” / <http://www.wpru.ru/archives/tag/islamskij-gazoprovod>
8. Галим ВАХИТОВ. Началось масштабное строительство газопровода из Ирана в Сирию / http://islam-today.ru/ekonomika/nachalos_masshtabnoe_stroitelstvo_gazoprovoda_iz_irana_v_siriyu/ (15.11.2013)
9. Mahdi Darius NAZEMROAYA. Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a “New Middle East”. - <http://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882> (15.11.2013)
10. Арабская весна к лету 2013 / <http://voprosik.net/arabskaya-vesna-k-letu-2013/> (19.11.2013)
11. Иран и Арабская весна / http://www.iran.ru/news/analytics/79082/Iran_i_Arabskaya_vesna (19.11.2013)
12. Rəşad İLYASOV. “Ərəb baharı” və regiondakı siyasi hadisələrin paradoksal mahiyyəti / <http://newtimes.az/az/print/848> (15.11.2013)
13. Ahmet DAVUTOĞLU. *Tarihin arkasında koşulmaz, içinde koşulur, önünde gidilir // “EkoAvrasiya” Ekonomik ve Srtatejik Araştırmalar Dergisi*, 2013, №1(21), səh.30-32
14. Jack A. GOLDSTONE. Understanding the Revolutions of 2011 / <http://www.foreignaffairs.com/articles/67694/jack-a-goldstone/understanding-the-revolutions-of-2011> (17.11.2013)

15. Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi Dördüncü Toplantısı St.Petersburg'da gerçekleştirildi / http://www.mfa.gov.tr/turkiye_rusya-ust-duzey-isbirligi-konseyi-dorduncu-toplantisi-st_petersburg_da-gerceklestirildi.tr.mfa (25.11.2013)

16. Заседание Совета сотрудничества высшего уровня между Россией и Турцией / <http://www.kremlin.ru/news/19676> (25.11.2013)

ДЖАВИД АЛИСКАНДАРЛИ
*Бакинский Государственный Университет,
Факультет Международных отношений и Экономики*

“АРАБСКАЯ ВЕСНА”: ВЗАИМОВЛИЯНИЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ И ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ

Современные международные отношения переживают период больших перемен и эти изменения влияют на политику каждой отдельно взятой страны мира. Одним из таких перемен является происходящая в Северной Африке и на Ближнем Востоке «Арабская весна», которая оказывает ощутимое влияние на изменения геополитической карты мира. В рамках данной статьи будут рассмотрены геополитические и геоэкономические аспекты «Арабской весны».

JAVID ALISGANDARLI
*Baku State University,
Department of International Relations and Economics*

"ARAB SPRING": THE MUTUAL INFLUENCE OF GEOPOLITICAL AND GEOECONOMIC INTERESTS

The contemporary system of international relations is going through a stage of great changes and these changes affect all countries. One of these changes is the “Arab Spring” which is taking place in North Africa and Near East and is affecting the geopolitical view of the world in a large extent. This article will focus on the geopolitical and geoeconomics aspects of “Arab Spring”.

Rəyçilər: t.e.n.S.F.Ruintən, t.e.d.M.B.Fətəliyev
Bakı Dövlət Universitetinin “Türk xalqları tarixi” kafedrasının 17 oktyabr 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 2).